

Prirodoslovni razstavi »Metulji« in »Sokolarstvo na Loškem« v Loškem muzeju

Loški muzej hrani v svoji prirodoslovni zbirki¹ preparirane živali, ki predstavljajo del živalstva loškega ozemlja. Ogledamo si lahko metulje, hrošče, ribe, plazilce, ptice in sesalce. V tej zbirki, ki je trenutno največja muzejska postavitev živalske zbirke na Gorenjskem, predstavljamo 60 vrst vretenčarjev. Največ zaslug za prezentacijo tega gradiva ima nekdanji ravnatelj Loškega muzeja, Andrej Pavlovec. Zbirka je, predvsem za mlajše obiskovalce, zelo zanimiva. Prav zato smo se v muzeju odločili, da v našem razstavišču Okrogli stolp občasno pripravimo tudi različne prirodoslovne razstave.

Spomladi 1997² smo skupaj z zbiralcema Milanom Sukičem in Ivom Jugovicem pripravili razstavo metuljev. Metulji sodijo med najbolj številčne žuželke, saj je doslej

Razstava metuljev v Okroglem stolpu na Loškem gradu marca 1997 (Foto Janez Pipan)

na svetu znanih približno 150.000 vrst, prihodnje raziskave pa bodo prav gotovo odkrile še nove vrste teh žuželk. V Sloveniji je znanih nekaj manj kot 1.500 vrst metuljev (1 % vseh na svetu poznanih vrst!), kar nas uvršča v sam svetovni vrh po številu najdenih vrst na kvadratni kilometer. Na razstavi je bilo predstavljenih približno 3.000 primerkov, predvsem metulji iz naših krajev, pa tudi pravi lepotci iz tropskega deževnega pragozda Južne Amerike, več svilnih prelcev iz Japonske, Kitajske, Indije in Madagaskarja. Razstavo je spremljala zgibanka, za katero sta besedilo pripravila Jure in Ivo Jugovic. Avtorji razstave so imeli po dogovoru tudi strokovno vodstvo. Razstavo metuljev si je ogledalo 2.566 obiskovalcev⁴.

Velik obisk ter zanimanje šol in vrtcev za našo prirodoslovno razstavo sta nas vzpodbudila, da smo spomladi 1998⁵ pripravili še eno prirodoslovno razstavo, to pot obširnejšo in bolj zahtevno. Naslovili smo jo »Sokolarstvo na Loškem – predstavitev dela prirodoslovne zbirke Loškega muzeja«. Zapisi v urbarjih⁵ in slikarska predstavitve sokolarjenja na freski Sv. Nedelja v Crngrobu⁶, pa tudi ponovna naselitev navadnih postovk na Loškem gradu, so bili prav tako povod za pripravo razstave. K sodelovanju smo povabili Tehniški muzej Slovenije oz. višjo kustodinjjo, Romano Širnik-Erhatic, ki vodi lovski oddelek, in Sokolarsko društvo Kranj oz. predsednika Romana Saviča. RTV Slovenija je prispevala kaseto o učenju sokola.

Osnovni namen razstave je bil predstaviti, predvsem mladim, ujede in njihov plen, sokola kot pomagalo za lov, vzgojo sokolov in opremo za sokolarjenje. Želeli smo tudi pokazati, da niti sokolarstvo, niti lokostrelji, loki in druge lovske naprave niso ogrozile živalskih vrst. Živalstvo, rastlinstvo in tudi samega sebe ogroža predvsem

Sokolar Roman Savič s sokolko Silver Queen je vzbudil veliko pozornost obiskovalcev razstave Sokolarstvo na Loškem (Foto Janez Pipan)

človek z nespametnim uporabljanjem pesticidov in drugih škodljivih sredstev. Na razstavi je obiskovalec lahko spoznal, da je človek v preteklosti živalske vrste razdelil na koristne in škodljive. Število ujed, ki jih je človek štel za škodljive, se je tudi zato zmanjševalo, obenem pa je rastlo število njihovih zagovornikov. Šele spoznanje, da je v naravi potrebno ravnovesje, je človeku vcepilo zavest o nujnosti ohranjanja živalskih in rastlinskih vrst zanamcem. Na panojih smo predstavili zgodovino sokolarjenja, številčnost ujed⁷, ki smo jih tudi na kratko predstavili, navedena pa je bila tudi stopnja njihove ogroženosti. Predstavljeno je bilo tudi Sokolarsko društvo iz Kranja, ki s svojo dejavnostjo skrbi predvsem za ohranjanje ujed. Lov s sokoli je obiskovalcem še bolj približal film, ki govori o vzgoji te ptice za lov in o odnosu med sokolom in sokolarjem. Polovico razstavnega prostora je bilo namenjenega diorami, v kateri so bili predstavljeni eksponati iz naše prirodoslovne zbirke in iz depojev. Izmed ujed so bile predstavljene naslednje: planinski orel z uplenjenim planinskim zajcem, kragulj, kanja, skobec, sokol selec, banatski sokol, ribji orel, navadna postovka in škranjar. V diorami pa so bile predstavljene tudi živalske vrste, s katerimi se te ujede hranijo: srna z mladičem, zajec, sraka, vrana, raca mlakarica, poljska jerebica, kotorna, golob grivar. Diorama je omogočala obiskovalcem primerjavo velikosti posameznih ujed med seboj, dojetje in razmerja do njihovega plena.

Informacije o razstavi je pripravila pedagoginja v Loškem muzeju, muzejska svetovalka Mira Kalan, tako da so bili obveščeni vsi vrtci, osnovne ter srednje šole in lovske družine na Gorenjskem. Razstavo je še posebej obogatil sokolar Roman Savič, ki je vsak torek predstavil svojo sokolico Silver Queen in obiskovalcem, predvsem najmlajšim, odgovarjal na mnoga vprašanja. Videti živega sokola selca je bilo za večino med njimi povsem novo doživetje.

Največ podatkov o razstavi pa so obiskovalcem nudili vodniki, ki so bili stalno prisotni, vsakdo pa je lahko dobil tudi spremno besedilo, ki je bila napisana ob tej razstavi. Razstavo si je ogledalo 3014 obiskovalcev⁸. Tako veliko število obiskovalcev jasno kaže, da so take razstave zaželeno in potrebne.

Ob koncu objavljam še izvleček iz dela spremnega besedila⁹, ki se neposredno dotika sokolarstva na loškem ozemlju:

Pogled z Loškega gradu se odpira proti Sorškemu polju, odmaknjenim Karavankam, Joštu, Šmarjetni gori, Križni gori, Selški dolini s Selško Soro in tisočmeterskim Lubnikom, pod katerim se odpira Poljanska dolina s Poljansko Soro. Vzbojno se Selška in Poljanska Sora z manjšimi pritoki iz doline Hrastnice združita v Soro. Gozd sega prav do Loškega gradu. Ob jutrib lahko na poti na grad srečaš dolgoubca, ki biti z jutranje paše v okrilje gozda. Šoje, srake, vrane in hermelini so vsakodnevni obiskovalci Loškega gradu. V vročih poletnih dneh lahko ob grajskem obzidju naletimo na modrasa, smokuljo in množico martinčkov. V skalnih razpokah se skrivajo škorpijoni, pajki in druge žuželke. V razpokah grajskega obzidja najdemo sršenja in osja gnezda, pa tudi kakšno polbovo. Višje v obzidju so gnezda škorcev, šmarnic in sinic. Nad temi domujejo golobi, prav na vrhu pa kraljuje par navadnih postovk. Nad Selško in Poljansko Soro vsakodnevno opazujemo prelete sivih čapelj in rac mlakaric. Visoko nad njimi krožijo kanje. Hitri skobci in kragulji si med golobi in pticami pevkami poskušajo uloviti svoj dnevni obrok.

Podobno je bilo tudi v davnini. Arheološka izkopavanja kažejo, da je bilo škofje-loško ozemlje naseljeno vsaj od neolitika dalje. V času velikega preseljevanja narodov se je tu naselil slovenski živelj. O tem govorijo slovenska imena naselij. Sredi 9. stoletja si je ozemlje podredila frankovska monarhija. Kolonisti so s seboj prinesli tudi svojo kulturo, navade, običaje in družbeno ureditev. Ena od navad je bila tudi lov z ujedami-sokolarjenje.

Že v 8. stoletju je frankovski kralj in rimski cesar Karel Veliki izdal zakon o varstvu sokolarstva in imel je svojega sokolarskega mojstra. Nemški cesar Friedrich II. (1212–1250) je bil velik ljubitelj ujed in lova z njimi. Napisal je prvo knjigo o dresuri ujed z naslovom »Veščina lova s pticami.« Tudi Maksimilijan I., rimsko-nemški cesar (1495–1519), je bil znan sokolar in splošno je bil znan njegov ljubiteljski odnos do ujed.

Zato ni nič nenavadnega, da so škofje in tedanji veljaki ob prihodu na Loško skupaj z zemljo dobili tudi pravice do lova in ribolova. Od podložnikov so zahtevali, da lovcem med lovom dajo prenočišče ter brano za ljudi, pse in sokole. Lousko službo so leta 1160 opravljali lovci (skrebarji) in za to odgovorno službo uživali tudi olajšave pri dajatvah. V urbarjih iz leta 1291 in 1318 srečamo te lovce podložnike v Žabnici, prav izrazit primer pa je najti v Pevnem, naselju pri Crngrobu. Freisinški urbarji označujejo od leta 1291 dalje vse tamkajšnje prebivalce kot lovce, zato jo viri navajajo kot Louska vas (Jägerndorf). Iz vrst Pevenčanov je zemljiški gospod postavljaj louskega mojstra, kot lovci pa so morali biti stalno na razpolago oskerbniku. Iz listin

Največ zanimanja za razstavo je bilo med mladimi obiskovalci (Foto Janez Pipan)

izvemo, da je moral vsak kmet iz Pevna vzdrževati tudi po enega lovskega psa, obenem pa ob lovu priskrbeti tudi gonjača in sodelovati pri lovu s sokoli. Sokole, kragulje in skobce so lovili na domačih tleh, pa tudi v Selški in Poljanski dolini. Pevenčani so mladiče pobirali iz gnezd, jih vzgajali in učili za lov. Grajski oskrbniki so zelo pazili na ujede, uporabne za lov. V urbarju iz leta 1630 piše, da so oskrbniki iz vrst podložnikov postavljali posebne ptičarje, ki so bili v pomoč gozdarjem in lovcem, ki so morali posebno skrbno paziti na ptice ujede. Ujede so hranili s pticami, ki so jih lovili z mrežami, zankami, krpami ali na limanice. Pevenčani so bili oboroženi, zato jih je loško gospostvo uporabljalo tudi za druga opravila.

Valvazor poroča, da so bila na loškem ozemlju bogata lovišča in seveda tudi živahen divji lov. Oskrbniku so morali biti lovci na voljo tudi za take primere, v poklicali pa so jih tudi ob splošni nevarnosti. Leta 1635 so se tako morali udeležiti pohoda proti Turkom.

Da je bilo sokolarstvo in loustvo tudi v srednjem veku res zelo razvito in statusno pomembno, nam dokazuje freska »Sveta Nedelja«: kaže nam grofa ali oskrbnika lovca, h kateremu spada sokol, s katerim lovi pernato divjad, in konja, s katerim divjad zasleduje. Na freski lahko vidimo še psa, ki išče in preganja prikrito perutnino in drugo divjad, goniča-podložnika lovca, ki z rogom izganja in usmerja divjad, ter podložnika, ki skrbi za konje. Freska je delo delavnice Janeza Ljubljanskega. Nastala je okrog leta 1460 in je naslikana na zabodni zunanji fasadi crngrobske cerkve, ki je le za dober streljaj oddaljena od vasi Pevno.

Predstavitve vzgoje sokolov in njihovega delovanja se je vedno udeležilo veliko obiskovalcev (Foto Janez Pipan)

Opombe

- ¹ V stalni postavitvi je razstavljen le del gradiva, ki ga hrani Loški muzej.
² Razstava je bila odprta od 6. marca do 6. aprila.
³ To je število obiskovalcev, ki so se vpisali v knjigo gostov. Resnično število je brez dvoma še mnogo višje.
⁴ Razstava je bila odprta od 24. aprila do 24. maja.
⁵ Prim.: Pavle Blaznik: *Škofja Loka in loško gospostvo*, Škofja Loka 1973, str. 49, 175.
⁶ Freska v Crngrobu je zbledela do te mere, da je motiv sokolarjenja praktično nerazpoznaven. Lepo pa je viden na rekonstrukciji te freske, ki jo hrani Loški muzej.
⁷ Ti podatki povzeti po: Zygmunt Pielowski, Heribert Kalchreuter: *Ujede in gojitev male divjadi*, prevod v slovenski jezik, Lovska zveza Slovenije, Ljubljana 1997; John Gooders: *Ptiči Slovenije in Evrope*, Ljubljana 1998; Janez Gregori: *Ptiči brastovega pragozda in bližnje okolice v Krakovskem gozdu*, *Acrocephalus* 52, Ljubljana 1992, str. 66-75 in po lastnih opažanjih so zanimivi tako sami po sebi kot tudi v širšem kontekstu, zato jih tu navajam:

<i>status</i>	<i>Slovensko ime</i>	<i>Latinsko ime</i>	<i>Število parov v Evropi</i>
žg	navadna kanja	Buteo buteo	400.000
žg	navadna postovka	Falco tinnunculus	400.000
žg	kragulj	Accipiter gentilis	100.000
žg	sršenar	Pernis apivorus	70.000
žg	skobec	Accipiter nisus	60.000
žg	južna postovka	Falco naumanni	60.000
pr	koconoga kanja	Buteo lagopus	50.000
pr	črni škarnik	Milvus migrans	40.000
pr	rjavi lunj	Circus aeruginosus	40.000
pr	mali klinkač	Aquila pomarina	30.000

V Okroglem stolpu je bila najbolj privlačna diorama s prepariranimi primerki iz živalske zbirke Loškega muzeja (Foto Janez Pipan)

<i>status</i>	<i>Slovensko ime</i>	<i>Latinsko ime</i>	<i>Število parov v Evropi</i>
pr	mali sokol ali merlin	Falco columbarius	30.000
pr	rdečenoga postovka	Falco vespertinus	20.000
pr	rjavi škarnik	Milvus milvus	15.000
pr	pepelnat lunj ali splevec	Circus cyaneus	10.000
pr	mali orel	Hieraetus pennatus	10.000
žg	škrjančar ali ostrž	Falco subbuteo	10.000
pr	ribji orel	Pandion haliaetus	6.000
žg	orel kačar	Circaetus gallicus	6.000
žg	močvirski lunj	Circus pygargus	5.000
žg	sokol selec	Falco peregrinus	5.000
pr	beloglavi jastreb	Gyps fulvus	4.000
žg	planinski orel	Aquila chrysaetos	4.000
pr	egiptovski jastreb	Neophron percnopterus	2.000
pr	sokol morilec	Falco cherrug	2.000
x	norveški sokol	Falco rusticolus	2.000
pr	belorepec ali postojna	Haliaeetus albicilla	1.000
žg	veliki klinkač	Aquila clanga	1.000
x	kragulji orel	Hieraetus fasciatus	600
pr	rjavi jastreb	Aegyptius monachus	400
x	kraljevi orel	Aquila heliaca	200
x	brkati ser	Gypaetus barbatus	100

Legenda:

žg pri nas živi in gnezdi.

pr pri nas preletna ali redko opažena vrsta.

x pri nas ni opažen.

⁸ Število gostov, vpisanih v knjigo (prim. op. 3).

⁹ Tone Hafner: Sokolarstvo na Loškem-predstavitev dela prirodoslovne zbirke Loškega muzeja, Škofja Loka 1998 /razmnoženo kot tiskopis/.